

CIRKULÄR 18:14

Avdelningen för juridik
Eva von Schéele

Individ- och familjeomsorg
Äldreomsorg
Handikappomsorg
Överförmyndaren/överför-
myndarnämnden

Socialnämndens anmälningsskyldighet i frågor som rör god man, förvaltare samt vissa vårdnads- och förmyndarskapsfrågor

Med anledning av de frågor som Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) får inom rubricerade område lämnas i detta cirkulär information om handläggningen av socialnämndens anmälningsskyldighet till överförmyndare och tingsrätt samt om vissa vårdnads- och förmyndarskapsfrågor.

Cirkulär utgör en uppdatering av SKL:s tidigare cirkulär 11:35.

I cirkuläret redovisas situationer där socialnämnden är anmälningsskyldig. Vidare beskrivs överförmyndarens verksamhet och roll samt förutsättningarna för att förordna förmyndare, god man eller förvaltare. En översiktlig redogörelse lämnas om förmyndares, god mans och förvaltares uppgifter.

Frågor med anledning av detta cirkulär besvaras av Eva von Schéele, tfn:08-452 75 47 (endast måndagar). Frågor som rör socialtjänsten kan även ställas till förbundsjuristerna Emilia Danielsson, tfn 08-452 75 48, och Mia Hemmestad, tfn 08-452 78 49.

Sveriges Kommuner och Landsting,
Avdelningen för juridik

Germund Persson

Eva von Schéele

Bilagor:

- Bilaga 1 - PM, Socialnämndens anmälningsskyldighet i frågor som rör god man, förvaltare samt vissa vårdnads- och förmyndarskapsfrågor
- Bilaga 2 - Anmälan behov av förmyndare
- Bilaga 3 - Anmälan vuxna
- Bilaga 4 - Anmälan barn
- Bilaga 5 - Underrättelse barn

PM, Socialnämndens anmälningsskyldighet i frågor som rör god man, förvaltare samt vårdnad och förmynderskap

Innehåll

Bakgrund.....	3
Överförmyndarens verksamhet.....	3
Anmälningsskyldighet till överförmyndaren	5
Godmanskap för vuxna.....	7
Förvaltarskap	10
Interimistiska beslut om god man och förvaltare.....	13
Vårdnad och förmynderskap.....	13
När ska socialnämnden anmäla till tingsrätten	15
När ska socialnämnden anmäla till överförmyndaren?.....	17
Godmanskap för ensamkommande barn.....	19
Litteraturhänvisning.....	19
Blanketter.....	19

Förkortningar

Socialtjänstlagen (2001:453), SoL

Socialtjänstförordningen (2001:937), Sof

Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), LVU

Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993:387), LSS

Föräldrabalken (1949:381), FB

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL

Hem för vård eller boende, HVB

Lagen om god man för ensamkommande barn (2005:429), Lgeb

Bakgrund

Socialnämndens verksamhet bedrivs huvudsakligen utifrån bestämmelserna i socialtjänstlagen, SoL, och lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. Bistånd och insatser beviljas den enskilde på begäran och efter behov. Nämnden kan enligt dessa lagar inte vidta några åtgärder eller ge insatser mot den enskildes önskan.

Socialnämnden kommer emellertid i sina olika verksamheter i kontakt med enskilda som helt eller delvis saknar förutsättningar att företräda sina intressen. Det kan bero på sjukdom, försvagat hälsotillstånd, psykisk störning, funktionshinder, missbruk eller liknande. Sådana personer kan därför behöva hjälp av en god man eller förvaltare, som bevakar deras rätt, förvaltar deras egendom eller sörjer för deras person.

Socialnämnden kommer även i kontakt med underåriga vars föräldrar har avlidit eller som brister i omsorgen om dem i olika avseenden. Det kan också föreligga förhållanden som talar för att en förälder inte kommer att förvalta sitt underåriga barns egendom på ett betryggande sätt.

Socialnämnden har i sådana fall inga befogenheter att företräda den enskilde, men är skyldig att anmäla till överförmyndaren eller tingsrätten att den enskilde behöver ny vårdnadshavare eller förmyndare eller har behov av god man eller förvaltare.

Bestämmelserna om vårdnadshavare, förmyndare, god man och förvaltare finns i föräldrabalken.

Överförmyndarens verksamhet

I varje kommun finns det antingen en överförmyndare eller en överförmyndarnämnd. Flera kommuner kan gå samman och bilda en gemensam överförmyndarnämnd. I det följande används genomgående begreppet överförmyndare om myndigheten, men det som sägs om överförmyndare gäller också för överförmyndarnämnd.

Överförmyndaren är en förvaltningsmyndighet med uppgift att förhindra att personer som inte själva kan ta tillvara sin rätt drabbas av rättsförluster. Det kan vara fråga om underåriga eller personer som på grund av hög ålder, sjukdom, psykisk störning eller andra funktionshinder inte kan bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person. För den som behöver hjälp med sådana angelägenheter kan överförmyndaren ansöka hos tingsrätten om att en ställföreträdare (god man eller förvaltare) ska utses.

Behörig att göra en sådan ansökan är överförmyndaren i den kommun där den enskilde är folkbokförd. En ansökan om förordnande av god man eller förvaltare får även göras av förmyndare, av den enskilde själv om han eller hon har fyllt 16 år, av den enskildes närmaste släktingar samt av en framtidsfullmaktshavare (11 kap. 15 § FB).

Överförmyndaren har till uppgift att utöva tillsyn över hur förmyndare, gode män och förvaltare sköter sina uppdrag. Bestämmelser om tillsynen finns i föräldrabalken och

förmynderskapsförordningen (1995:379). Det kan noteras att även föräldrar som är förmyndare för och förvaltar sina barns tillgångar oavsett storlek, står under överförmyndarens tillsyn.

Överförmyndaren beslutar om arvoden och ersättningar till gode män, förvaltare, förordnade förmyndare, medförmyndare samt till särskilt förordnade vårdnadshavare i den del som avser förmynderskapet (12 kap. 16 § och 10 kap. 3 § tredje stycket FB). Överförmyndarens beslut kan överklagas till tingsrätten. Länsstyrelsen har tillsyn över överförmyndarens verksamhet. Frågor om arvoden och ersättningar till gode män, förvaltare och särskilt förordnade förmyndare behandlas närmare i SKL:s cirkulär 18:7.

Behovet kan tillgodoses på annat sätt

En god man eller förvaltare ska inte förordnas om den enskilde på annat sätt kan få hjälp att sköta sina angelägenheter. I vissa fall kan det vara tillräckligt att den enskilde, om han eller hon förstår innebörden av det, utfärdar en fullmakt för någon, t.ex. en anhörig, att sköta de ekonomiska angelägenheterna eller får hjälp med att ordna så att räkningar betalas med autogiro. I lagstiftningen har införts ett par alternativa former av ställföreträdarskap, som syftar till att möta det ökande behovet av hjälp och stöd till enskilda utan att god man eller förvaltare behöver förordnas.

Framtidsfullmakt

Den 1 juli 2017 har regler trätt i kraft som gör det möjligt för enskilda att utfärda en s.k. framtidsfullmakt. Bestämmelser om framtidsfullmakt finns i lagen (2017:310) om framtidsfullmakter.

En framtidsfullmakt är en fullmakt som någon (fullmaktsgivaren) ger åt en fysisk person (fullmaktshavaren) att företräda fullmaktsgivaren för det fall han eller hon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller något liknande förhållande varaktigt och i huvudsak inte längre har förmåga att ha hand om de angelägenheter som fullmakten avser. En sådan fullmakt träder således i kraft först när den enskilde inte längre själv kan ta hand om de angelägenheter som fullmakten anger. En framtidsfullmakt kan upprättas av den som har fyllt 18 år och är fullt beslutsförmögen.

En framtidsfullmakt ska upprättas skriftligen och bevittnas av två, samtidigt närvarande, ojäviga personer. Den får innehålla de personliga och ekonomiska angelägenheter som fullmaktshavaren får vidta för den enskildes räkning. Dock är åtgärder inom hälso-, sjuk- och tandvård undantagna.

Anhörigbehörighet

Den 1 juli 2017 har vidare regler trätt kraft i 17 kap. FB om anhörigas behörighet att utföra vissa rättshandlingar. Enligt dessa bestämmelser får nära anhöriga företräda den enskilde utan vare sig fullmakt eller annat ställföreträdarskap.

Det handlar alltså om en lagstadgad behörighet för anhöriga, som tar sikte på den hjälpande roll som många anhöriga redan tidigare tagit på sig trots bristande lagstöd. Syftet med reglerna är att fånga upp behovet av hjälp till den som inte i förväg har bestämt hur hans eller hennes angelägenheter ska skötas om han eller hon blir beslutsförmögen.

Reglerna innebär att om den enskilde, efter fyllda 18 år, förlorat förmågan att själv ta hand om sina ekonomiska angelägenheter, får en anhörig hjälpa till med dessa. Anhörigbehörigheten förutsätter att det är uppenbart att den enskilda inte längre har förmåga sköta sina angelägenheter. Behörigheten gäller bara vissa särskilt uppräknade anhöriga, i tur och ordning: make eller sambo, barn, barnbarn, föräldrar, syskon, samt syskonbarn.

Det får bara röra sig om ordinära rättshandlingar med anknytning till den enskildes dagliga livsföring. Vad detta kan innebära kan skifta från individ till individ.

Exempel på åtgärder kan vara:

- att betala periodiska utgifter (hyra, mat, kläder m m.),
- att betala engångsbetonade utgifter (läkarbesök, resor, nöjen m m.),
- att ansöka om bistånd enligt socialtjänstlagen
- att ansöka om en förmån enligt socialförsäkringsbalken (se vidare prop. 2016-17:30 s. 87-88 och 136).

Anhörigas behörighet är underordnad andra ställföreträdarskap. Om den enskilde företräds enligt en framtidsfullmakt eller av en god man eller förvaltare, faller anhörigbehörigheten.

Anmälningsskyldighet till överförmyndaren

Socialnämnden är *skyldig att anmäla till överförmyndaren* om den finner att en god man eller en förvaltare enligt föräldrabalken bör förordnas för någon. Nämndens anmälningsskyldighet framgår av 5 kap. 3 § Sof och 15 § 6 LSS. Enligt bestämmelsen i Sof är nämnden också skyldig att anmäla om någon inte längre bör ha förvaltare och enligt LSS när förmyndarskap, förvaltarskap eller godmanskap bör kunna upphöra.

Om socialnämnden får kännedom om att en god man försummar sitt uppdrag kan det finnas skäl för nämnden att på eget initiativ upplysa överförmyndaren om det. En förutsättning för att nämnden ska kunna bryta sekretessen och upplysa överförmyndaren om en sådan försummelse, är dock att nämnden bedömer att den annars inte kan fullgöra sin verksamhet (10 kap. 2 § OSL). Det skulle t.ex. kunna vara fråga om att en enskild p.g.a. den gode mannens försummelse inte får ta del av insatser som nämnden bedömer att den enskilde är i behov av.

Om överförmyndaren inom ramen för sin tillsynsverksamhet efterfrågar uppgifter rörande den gode mannen, har socialnämnden däremot en uttrycklig uppgiftsskyldighet enligt lag och är med stöd av denna oförhindrad att lämna ut de uppgifter som överförmyndaren behöver (16 kap. 10 § FB).

Socialnämnden är enligt 5 kap. 3 § 3 Sof också skyldig att anmäla till överförmyndaren om den finner att förhållandena talar för att en förälder inte kommer att förvalta sitt underåriga barns egendom på ett betryggande sätt.

Anmälan ska göras till överförmyndaren i den kommun där den enskilde är folkbokförd.

Vad ska en anmälan innehålla?

Socialnämndens anmälan ska inte vara mer omfattande än vad som behövs i det enskilda fallet, t.ex. för ett begränsat godmanskap eller ett begränsat förvaltarskap. I de fall socialnämnden inte har några uppgifter om den enskilde finns ingen information att förmedla. Nämnden är inte skyldig att inleda utredning för att skaffa information att lämna till överförmyndaren.

Anmälan bör beskriva de ekonomiska förhållandena, såsom inkomster och utgifter, och samt tillgångar och skulder. Vidare bör anmälan redovisa bostadssituation, sjukdom, funktionshinder, social situation, släktingar, hur personen fungerar i sin vardag och på vilket sätt denne saknar förutsättningar att själv ta ansvar för sina angelägenheter. Det bör också framgå vad den enskilde behöver hjälp med.

Det är sedan överförmyndaren som avgör om det föreligger kriterier för att ansöka hos tingsrätten om god man eller förvaltare och i så fall ger in en ansökan till tingsrätten. För sin bedömning behöver överförmyndaren information, dvs. en social utredning och ett personbevis. Vidare krävs den enskildes samtycke till att en god man förordnas. Är dennes tillstånd sådant att ett samtycke inte kan ges, ska i stället behovet av en god man styrkas genom ett läkarintyg. Anmälan om behov av förvaltare ska styrkas med ett läkarintyg som utvisar att den enskilde är ur stånd att vårda sig eller sin egendom. Den enskildes samtycke krävs inte när det gäller anordnande av förvaltarskap.

Socialnämndens anmälningskyldighet gäller även i de fall det inte går att få den enskildes samtycke eller ett läkarintyg. Med utgångspunkt från anmälan ansvarar då överförmyndaren för den fortsatta utredningen och handläggningen av ärendet.

Den enskilde själv eller socialnämnden kan föreslå att en viss person utses till god man eller till förvaltare. Överförmyndaren bedömer om denne person är lämplig för uppdraget.

Vad kan delegeras?

Socialnämnden kan uppdra åt ett utskott, åt en ledamot eller ersättare eller åt en anställd hos kommunen att göra *anmälan till överförmyndaren* om behovet av *god man*

eller förvaltare. Uppgiften kan lämpligen delegeras till beslutsfattande tjänsteman, t.ex. arbetsledare inom myndigheten.

Det är viktigt att anmälningsskyldigheten blir känd bland personalen i de olika verksamheterna liksom vem som ska göra en sådan anmälan.

Socialnämnden har även skyldighet att göra en *framställning eller ansökan till tingsrätten* i det fall någon åtgärd behöver vidtas i fråga om *vårdnad eller förmyndarskap* för en underårig (5 kap. 2 § Sof). Den uppgiften *kan inte delegeras* till utskott eller tjänsteman hos nämnden (10 kap. 5 § SoL).

Sekretessen bryts

Anmälningsskyldigheten är lagstadgad och innebär att sekretessen bryts. Det gäller såväl innehållet i anmälan om behov av en god man eller förvaltare som när överförmyndaren begär upplysningar från nämnden. Det innebär att socialnämnden är skyldig att på begäran lämna ut de begärda uppgifter som nämnden kan ha (16 kap. 10 § FB).

Överförmyndaren bestämmer själv vilka uppgifter som behövs från socialtjänsten. Som exempel kan nämnas det förhållandet att överförmyndaren behöver uppgifter för att ta ställning till beslut om skärpande föreskrifter beträffande en underårigs egendom.

Belysande är en dom från Kammarrätten i Stockholm 2005-11-07 i mål nr 6003-05. Rättsfallet behandlar frågan om utlämnande av allmän handling där en överförmyndarnämnd begärde att få ta del av ett läkarintyg hos Försäkringskassan som behövdes i ett ärende om upphörande av förvaltarskap. Försäkringskassan hade avslagit begäran med stöd av dåvarande 7 kap. 7 § sekretesslagen. Kammarrätten konstaterar att den sekretessbrytande bestämmelsen i 16 kap. 10 § FB tar över, eftersom överförmyndarnämnden har till uppgift att lämna uppgifter till domstol i frågor i nu aktuella ärenden. Kammarrätten pekar även på socialnämndens skyldighet enligt 5 kap. 3 § Sof att till överförmyndarnämnden anmäla om förvaltare behöver förordnas för någon eller om någon inte längre bör ha förvaltare.

OBS! Överförmyndaren har inte en motsvarande uppgiftsskyldighet gentemot socialnämnden.

Godmanskap för vuxna

Beslut om godmanskap

Det är tingsrätten som anordnar godmanskap och förordnar en god man, vanligtvis efter ansökan av överförmyndaren. Under pågående godmanskap kan byte av en god man ske. Det är i sådana fall överförmyndaren som entledigar respektive förordnar en ny god man.

Den som har en god man eller en förvaltare benämns i det följande huvudman.

När huvudmannen flyttar till annan kommun ska godmanskapet överflyttas till överförmyndaren i den nya kommunen enligt bestämmelsen om behörig överförmyndare (11 kap. 25 § andra stycket FB, se även 16 kap. 2 § FB). Detta innebär att om personen flyttar och folkbokförs i en ny kommun ska godmanskapet omedelbart överflyttas (se vidare 6 § förmyndarskapsförordningen).

Godmanskapet står därefter under tillsyn av en ny överförmyndare. Om det är lämpligt kan samme gode man fortsätta med sitt uppdrag, men då med skyldighet att redovisa till överförmyndaren i den nya kommunen.

Förutsättningar

Den allmänna förutsättningen för ett godmanskap är att någon inte kan företräda sig själv på grund av kroppslig eller psykisk sjukdom. Det ska också finnas ett behov av hjälp i rättsliga eller ekonomiska angelägenheter eller behov av hjälp för att få den personliga omvårdnad som behövs. Detta framgår av 11 kap. 4 § FB:

”Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne...”

Den enskildes samtycke krävs, men om dennes tillstånd är sådant att samtycke inte kan ges ska behovet i stället styrkas genom ett läkarintyg.

Kan hjälpen tillgodoses på ett mindre ingripande sätt, t.ex. genom fullmakt, ska detta först prövas. Se också vad som nämnts ovan om framtidsfullmakt och om anhörighetsförhållanden enligt 17 kap. FB.

Rättslig handlingsförmåga

Den person som har fått en god man - huvudmannen - har kvar sin rättsliga handlingsförmåga. Huvudmannen kan själv förfoga över samtliga sina tillgångar och ingå avtal m.m. Det innebär t.ex. att en s.k. överförmyndarspärning av bankkonton inte gäller mot huvudmannen själv, utan bara mot den gode mannen.

Den gode mannen är att betrakta som ett ombud eller biträde. Om huvudmannens hälsotillstånd eller funktionshinder inte medger att samtycke kan lämnas, t.ex. för att ansöka om insatser enligt SoL eller LSS eller för att hantera den vardagliga ekonomin, så ska givetvis den gode mannen ombesörja detta.

Egen ansökan eller anmälan från annan

Det är flera som är behöriga att *ansöka om eller anmäla behov* av en god man. En person som anser sig behöva hjälp av en god man kan själv lämna in en ansökan till tingsrätten. En ansökan om god man kan också göras av dennes make/maka, sambo eller närmaste släkting samt av överförmyndaren (se vidare 11 kap. 15 § FB).

Anmälan om behov av god man kan även göras av andra, t.ex. övriga släktingar eller en kurator. En sådan anmälan bör lämnas till överförmyndaren.

Som konstaterats ovan har socialnämnden en *skyldighet* att anmäla behov av god man till överförmyndaren.

Vem kan utses till god man?

Det framgår av lagtexten att till god man ska utses en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig person som är myndig och själv inte har förvaltare (11 kap. 12 § FB).

Den enskilde kan själv föreslå en viss person som god man och få denne förordnad om han eller hon är lämplig. Även socialnämnden kan föreslå att viss person utses som god man. Nämnden bör dock inte föreslå någon till god man som kan ha motstridiga intressen i förhållande till huvudmannen.

Det är överförmyndaren som bedömer om en person är lämplig som god man. Överförmyndaren gör vissa kontroller, t.ex. att personen inte befinner sig på ekonomiskt obestånd, inte har försatts i konkurs eller har betalningsanmärkningar eller på annat sätt är olämplig. Kontroll sker hos kronofogden, hos socialtjänsten samt genom utdrag ur belastningsregistret.

Den gode mannen behöver inte vara svensk medborgare, men ska ha grundläggande kunskaper om det svenska samhället och behärska svenska språket i tal och skrift, vilket ju är en förutsättning för att kunna bevaka huvudmannens intressen. Några speciella yrkesmässiga krav ställs däremot inte.

När en person åtar sig ett uppdrag som god man måste denne underteckna ett åtagande och lämna intyg om sin lämplighet från två ojäviga personer.

Det är inte alltid lämpligt att närstående, t.ex. föräldrar eller make/maka, är gode män för sin anhöriga med tanke på den beroendeställning som kan uppkomma för huvudmannen. En person som kan tänkas ha eller komma att få egen vinning genom godmanskapet bör heller inte utses till god man.

Gode mannens uppgifter

När tingsrätten har förordnat en god man utfärdar överförmyndaren ett registerutdrag, som bygger på tingsrättens beslut och där omfattningen av godmanskapet framgår.

Den gode mannens uppdrag kan vara ett s.k. *fullt godmanskap*, vilket innebär uppdrag att bevaka den enskildes rättigheter, sköta ekonomin och sörja för att denne får adekvat vård och omsorg. Det senare betyder inte att gode mannen själv ska vårda eller praktiskt sköta om sin huvudman, utan att den gode mannen ska se till att huvudmannen får den hjälp och omvårdnad som behövs och som ska ges t.ex. av socialtjänsten.

Uppdraget kan också vara ett s.k. *begränsat godmanskap*. Ett begränsat uppdrag kan gälla att bevaka huvudmannens rätt och förvalta dennes egendom. Ett begränsat uppdrag kan också gälla enstaka tillfällen, t.ex. vid försäljning av en fastighet eller bevakning av huvudmannens rätt vid en boutredning.

Huvuduppgiften för den gode mannen är att tillvarata huvudmannens intressen och att alltid handla på det sätt som bäst gagnar denne (12 kap. 3 § FB). Om gode mannens uppdrag är att förvalta tillgångarna är det den gode mannen som ska sköta ekonomin och inte t.ex. personal på ett gruppböende.

Huvudmannens vilja ska vara vägledande. Den gode mannen ska fungera som ett biträde åt huvudmannen och så långt det är möjligt samråda med denne. I uppdraget ingår också att företräda huvudmannen och att då lämna sådan information som kan behövas. Den gode mannen har ingen lagstadgad tystnadsplikt.

Huvudmannens samtycke ska i princip inhämtas till rättshandlingar som den gode mannen avser att företa. Gäller det en rättshandling för den dagliga hushållningen anses att samtycke finns, om inte huvudmannen gett uttryck för motsatsen. Om en större förvaltningsåtgärd ska vidtas och huvudmannen inte är i stånd att lämna sitt samtycke krävs ett läkarintyg som utvisar att samtycke inte kan ges. Med en större förvaltningsåtgärd avses t.ex. en fastighetsförsäljning eller omplaceringar av tillgångar.

Den gode mannens uppdrag kräver i vissa fall överförmyndarens godkännande, t.ex. vid köp och försäljning av fastighet eller bostadsrätt samt vid bodelning, arvskitte eller upptagande av lån. Det kan noteras att huvudmannen själv har kvar sin rättshandlingsförmåga och t.ex. själv kan sälja sin egendom.

Den gode mannen ska före den 1 mars varje år redovisa sin förvaltning avseende föregående år till överförmyndaren.

Ersättning till gode män

En god man har rätt till ett skäligt arvode och ersättning för nödvändiga utgifter för sitt uppdrag. Enligt bestämmelserna i föräldrabalken ska arvodet till den gode mannen, om det inte finns särskilda skäl, betalas av huvudmannen själv om denne har inkomster som överstiger 2,65 gånger prisbasbeloppet eller har tillgångar som överstiger 2 gånger prisbasbeloppet (12 kap. 16 § FB).

I de fall huvudmannen inte har tillräckliga inkomster eller tillgångar är det kommunen som betalar arvode och kostnadsersättningar.

Förvaltarskap

Förvaltarskap är en tvångsåtgärd som kan genomföras mot den enskildes vilja. Förvaltarskap anordnas endast för vuxna.

Beslut om förvaltarskap

Det är tingsrätten som beslutar om anordnande av förvaltarskap och förordnar en förvaltare. Det sker vanligtvis efter ansökan från överförmyndaren. Eftersom förvaltarskapet innebär ett stort ingrepp i den personliga integriteten prövas frågan restriktivt.

Förvaltarskapet kan innebära uppdrag att bevaka huvudmannens rätt och sörja för att denne får adekvat vård och omsorg samt att sköta ekonomin och förvalta egendom.

Men uppdraget kan också vara begränsat till att bara gälla t.ex. de ekonomiska frågorna.

Det är överförmyndaren som entledigar respektive förordnar ny förvaltare om ett byte ska ske.

Förutsättningar

Ett förvaltare anordnas när det inte är tillräckligt med ett godmanskap. Utöver de förutsättningar som gäller för ett godmanskap krävs att en läkare intygar att den enskilde är ur stånd att vårda sig eller sin egendom.

Ett exempel på en situation där godmanskap inte är tillräckligt och där förvaltare kan bli nödvändigt är då en person, till följd av funktionshinder eller missbruk, inte kan hantera sina tillgångar och därmed riskerar att bli vräkt och sakna medel till sin dagliga livsföring.

Förlust av rättshandlingsförmågan

Förvaltare innebär att huvudmannen helt förlorar sin rättshandlingsförmåga i de delar som omfattas av förvaltare. Förvaltare kan begränsas och anpassas till behovet i varje enskilt fall. Det kan t.ex. omfatta förvaltning av en viss fastighet eller en viss del av den enskildes kapital.

Vem kan ansöka?

Den enskilde kan själv göra en ansökan om förvaltare till tingsrätten. Ansökan till tingsrätten kan även göras av en god man, make/maka, sambo, närmaste släktingar eller av överförmyndaren.

Socialnämnden är anmälningsskyldig

Socialnämnden har en *skyldighet* att anmäla behovet av en förvaltare till överförmyndaren. En sådan anmälan ska innehålla sociala uppgifter på samma sätt som gäller anmälan om behov av en god man samt, om möjligt, ett läkarintyg (se rubriken ”Vad ska anmälan innehålla?”).

Socialnämnden är skyldig att göra en anmälan även om det inte går att få ett läkarintyg. Utifrån anmälan ansvarar då överförmyndaren för den fortsatta utredningen. Överförmyndaren har numera också behörighet att inhämta läkarintyg (11 kap. 17 a § FB).

Vem kan utses till förvaltare?

Det framgår av lagtexten att till förvaltare ska utses en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig person som är myndig och själv inte har förvaltare (11 kap. 12 § FB).

Den enskilde kan själv föreslå en viss person som förvaltare och att få denne förordnad om han eller hon är lämplig. I de fall socialnämnden lämnar förslag på förvaltare

bör inte någon föreslås som kan tänkas ha eller komma att få egen vinning av huvudmannens angelägenheter eller på annat sätt ha motstridiga intressen.

Det är överförmyndaren som bedömer om en person är lämplig som förvaltare. Överförmyndaren gör kontroller för att t.ex. få reda på om personen befinner sig på ekonomiskt obestånd, har försatts i konkurs eller har betalningsanmärkningar eller på annat sätt är olämplig. Kontroll sker hos kronofogden, hos socialtjänsten samt genom utdrag ur belastningsregistret.

Förvaltaren behöver inte vara svensk medborgare men ska ha grundläggande kunskaper om det svenska samhället och behärska det svenska språket i tal och skrift samt ha de kvalifikationer som krävs för att sköta förvaltarskapet. Några speciella yrkesmässiga krav ställs däremot inte.

När en person åtar sig ett uppdrag som förvaltare måste denne underteckna ett åtagande och lämna intyg om sin lämplighet från två ojäviga personer.

Om ett godmanskap ersätts av ett förvaltarskap kan den gode mannen utses till förvaltare om det är lämpligt.

Det är inte alltid lämpligt att närstående, t.ex. föräldrar eller maka/make, är förvaltare för sina anhöriga med tanke på den beroendeställning som kan uppkomma för huvudmannen.

Förvaltarens uppgifter

När tingsrätten har förordnat en förvaltare utfärdar överförmyndaren ett registerutdrag som bygger på tingsrättens beslut och där omfattningen av förvaltarskapet framgår. Rätten kan också överlåta till överförmyndaren att närmare bestämma uppdragets omfattning.

Förvaltarens uppdrag kan vara ett s.k. *fullt förvaltarskap*, vilket innebär uppdrag att bevaka huvudmannens rättigheter, sköta ekonomin och sörja för att denne får adekvat vård och omsorg. Det senare betyder inte att förvaltaren själv ska vårda eller praktiskt sköta om sin huvudman utan att se till att denne får den hjälp och omvårdnad som behövs och som ska ges t.ex. av socialtjänsten. Huvuduppgiften för förvaltaren är att tillvarata huvudmannens intressen och alltid handla på det sätt som bäst gagnar denne (12 kap. 3 § FB).

Förvaltarskapet kan också vara *begränsat* i omfattning eller avse ett enstaka uppdrag. Ett begränsat uppdrag kan ex. gälla förvaltning av en fastighet, viss del av dennes kapital eller att företräda huvudmannen vid en enstaka rättshandling.

Om en större förvaltningsåtgärd ska vidtas krävs överförmyndarens godkännande, t.ex. i fråga om köp och försäljning av fastighet eller bostadsrätt, bodelning, arvskifte eller upptagande av lån.

Förvaltaren ska före den 1 mars varje år till överförmyndaren redovisa sin förvaltning avseende föregående år.

Ersättning till förvaltare

En förvaltare har rätt till ett skäligt arvode och ersättning för nödvändiga utgifter för sitt uppdrag. Enligt bestämmelserna i föräldrabalken ska arvodet, om det inte finns särskilda skäl, betalas av huvudmannen själv om denne har inkomster som överstiger 2,65 gånger prisbasbeloppet eller har tillgångar som överstiger 2 gånger prisbasbeloppet (12 kap. 16 § FB).

I de fall huvudmannen inte har tillräckliga inkomster eller tillgångar är det kommunen som betalar arvode och kostnadsersättningar.

Interimistiska beslut om god man och förvaltare

Det kan visa sig att den enskildes angelägenheter kräver omedelbar vård eller att ett dröjsmål uppenbarligen skulle medföra fara för dennes person eller egendom.

I sådana situationer ska socialnämnden anmäla att det föreligger ett omedelbart behov av god man eller förvaltare. Socialnämndens anmälan ska göras till överförmyndaren även när det gäller behovet av ett interimistiskt beslut.

Tingsrätten kan fatta ett interimistiskt beslut om godmanskap eller förvaltarskap när ett slutligt beslut inte kan ges omedelbart (11 kap. 18 § FB).

Ett exempel på en situation där detta kan bli aktuellt är att den enskilde riskerar att vrakas från sin bostad eller av oförstånd utnyttjas ekonomiskt, t.ex. luras att ge bort hela sin pension eller banktillgodohavande, och därmed kommer att sakna medel för sin försörjning.

Vårdnad och förmynderskap

Allmänt

Barn under 18 år är underåriga och omyndiga. Ett omyndigt barn saknar som regel rättslig handlingsförmåga. Med rättslig handlingsförmåga menas förmågan att själv kunna företa rättshandlingar såsom att ingå avtal, sätta sig i skuld eller förvalta sin egendom. Däremot har ett barn rättskapacitet, vilket innebär att det kan förvärva rättigheter och skyldigheter och t.ex. kan äga en fastighet.

Ett omyndigt barn måste således ha en ställföreträdare som kan företräda dess intressen och rätt. De flesta barn har sina föräldrar som ställföreträdare. Föräldrarna ansvarar, såsom vårdnadshavare, för barnets person, dvs. försörjning, omvårdnad och fostran. Som förmyndare ansvarar de för förvaltning av barnets tillgångar och angelägenheter som rör tillgångarna och de företräder också barnet rättsligt.

Bestämmelser om bl.a. vårdnaden om barn under 18 år finns i 6 kap. föräldrabalken

Föräldrar är förmyndare

Föräldrar, som är gifta med varandra, har gemensam vårdnad om och är också gemensamt förmyndare för sitt barn.

Gemensam vårdnad är det vanligaste även när föräldrar inte är gifta med varandra. Föräldrarna är då gemensamt barnets förmyndare. Detta gäller även om föräldrarna inte bor tillsammans.

En förälder som är ensam vårdnadshavare är också ensam förmyndare för sitt barn.

Föräldrar, som har den rättsliga vårdnaden om barnet, är således också dess förmyndare. De är så kallade legala förmyndare. Det finns dock ett undantag från denna regel. En underårig förälder som är vårdnadshavare för sitt barn, kan inte vara dess förmyndare.

Föräldrars förvaltning

Lagstiftningen utgår från att de flesta föräldrar förvaltar sina barns tillgångar på ett betryggande sätt. Den grundläggande regeln är därför att föräldrars förvaltning av deras barns tillgångar inte behöver kontrolleras, så länge respektive barns tillgångar understiger ett värde motsvarande åtta prisbasbelopp. I praktiken kommer tillsynen därför att koncentreras på föräldrarnas förvaltning i de fall barn har egna tillgångar till ett högre värde eller helt eller delvis äger fastighet eller bostadsrättslägenhet eller innehar tomträtt. Detsamma gäller om det som villkor i testamente eller gåvobrev anges att den egendom barnet erhåller ska stå under överförmyndarens kontroll.

Erfarenheten har dock visat att det finns föräldrar som inte förvaltar barnens tillgångar på ett betryggande sätt eller vars levnadsförhållanden är sådana att det kan misstänkas att de inte förvaltar barnens tillgångar på ett betryggande sätt. Överförmyndaren har i sådana fall både rätt och skyldighet att ingripa i föräldrarnas fria förvaltning genom beslut om skärpande föreskrifter. Ett sådant beslut kan t.ex. innebära att barnets tillgångar spärras (13 kap. 19 § FB).

Beslut om skärpande föreskrifter såsom spärr av bankkonton kan fattas även om barnets tillgångar understiger åtta prisbasbelopp.

Tillsyn över förvaltning

Alla förmyndares - det gäller såväl legala som särskilt förordnade förmyndare - förvaltning av barns tillgångar står under tillsyn av överförmyndaren oavsett hur stora eller små tillgångar barnet har. Överförmyndaren har rätt att från förmyndarna infordra de upplysningar som behövs för tillsynen (12 kap. 9 § FB).

Vissa åtgärder kräver alltid överförmyndarens godkännande oavsett tillgångarnas värde. Det gäller bl.a. när ett barn ska sälja eller förvärva (inkl. gåva) en fastighet eller bostadsrätt, om fastigheten/bostadsrätten ska pantsättas eller om barnets ska låna eller låna ut pengar.

När det gäller av överförmyndaren kontrollerad förvaltning är förmyndarna skyldiga att varje år före den 1 mars, till överförmyndaren, ge in en så kallad årsräkning över sin förvaltning.

Överförmyndaren kan besluta att föräldrar ska redovisa sin förvaltning även om barnets tillgångar understiger åtta prisbasbelopp. Beslut kan även fattas om andra ingrepp i föräldrars fria förvaltning, t.ex. om att spärra barnets tillgångar.

När ska socialnämnden anmäla till tingsrätten

Socialnämnden är enligt 5 kap. 2 § Sof skyldig att göra en *framställning eller ansökan till tingsrätten* om någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad eller förmynderskap för en underårig. En liknande bestämmelse finns i 15 § 6 LSS, men där anges att *kommunen* ska anmäla *till överförmyndaren* när en person kan antas behöva förmyndare, förvaltare eller god man eller när förmynderskap, förvaltarskap eller godmanskap bör kunna upphöra. Som regel är det socialnämnden som fullgör kommunens skyldigheter enligt LSS, varför vi utgår från detta i den fortsatta framställningen.

Bestämmelserna i Sof och LSS är således inte helt samstämmiga, utan skiljer sig åt beträffande till vem socialnämnden ska göra en framställan eller ansökan. Av specialmotiveringarna till 15 § 6 LSS framgår att socialtjänstförordningens bestämmelser har lagfästs när det gäller personkretsen i LSS (prop. 1992/93:159 s. 184). En lämplig handlägningsordning är att socialnämnden vänder sig till tingsrätten när en åtgärd behöver vidtas i fråga om *vårdnad* eller *förmynderskap* samt att en kännedomskopia sänds till överförmyndaren. Socialnämnden har talerätt i frågor rörande vårdnad (se bl.a. 6 kap. 7-10 §§ FB). När det gäller frågor om förmyndare kan socialnämnden anmäla till tingsrätten att åtgärder behöver vidtas. Rätten har då ansvar för att ta sig an frågan. Gäller frågan förvaltarskap eller godmanskap ska anmälan däremot ske till överförmyndaren.

Åtgärder beträffande vårdnad och förmynderskap

Behov av åtgärder i fråga om vårdnad och förmynderskap aktualiseras vanligen i någon av följande situationer.

- Det kan bli aktuellt att utse annan vårdnadshavare för ett barn när föräldrar gör sig skyldiga till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (6 kap. 7 § FB).
- När ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrarnas, t.ex. ett familjehem, och det uppenbart är bäst för barnet att det rådande förhållandet ska bestå, kan vårdnaden flyttas över till dem som vårdat och fostrat barnet såsom särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 8 § FB).
- Barnets ena eller båda föräldrar har avlidit. Om inte den efterlevande föräldern kan vara barnets vårdnadshavare eller barnet är föräldralöst ska vårdnaden på

anmälan av socialnämnden anförtros åt särskilt förordnad vårdnadshavare (6 kap. 9 § FB).

- När ett ensamkommande barn beviljas uppehållstillstånd ska socialnämnden väcka talan om eller anmäla behovet av särskilt förordnad vårdnadshavare (10 § Lgeb).
- När en förälder är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden om barnet ska socialnämnden, om vårdnaden inte kan anförtros åt den andra föräldern, väcka talan om att vårdnaden flyttas över till särskilt förordnad vårdnadshavare (6 kap. 8 a § FB).

Med att en förälder är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden menas att föräldern under överskådlig tid kommer att vara antingen fysiskt eller mentalt förhindrad att fatta beslut i frågor som rör barnet. Fysiskt hinder innebär att föräldern till följd av att han eller hon är skild från barnet inte kan ta hand om det eller ens ta ställning till åtgärder för att tillgodose barnets behov. Föräldern kan t.ex. ha försvunnit utomlands och inte kunnat återfinnas. Mentalt hinder innebär att föräldern till följd av långvarig medvetlöshet, t.ex. koma, eller allvarlig psykisk sjukdom är förhindrad att sörja för sitt barn. Det krävs att hindret är allvarligt och att någon förbättring inte kan påräknas inom överskådlig tid. Det är endast kvalificerade fall av oförmögenhet att sörja för sitt barns behov som avses med begreppet varaktigt hinder (prop. 2004/05:136 s. 54).

Särskilt förordnad vårdnadshavare, 6 kap. 7-9 §§ FB

Den som förordnats till vårdnadshavare för barnet är vanligtvis också dess förmyndare (10 kap. 3 § FB). Denne har ansvaret för att barnet får sina olika behov tillgodosedda. Vad barnet har rätt till i fråga om omsorg och trygghet m.m. framgår bl.a. av 6 kap. 1-2 §§ FB.

Förmyndarens förvaltning av barnets tillgångar står under överförmyndarens tillsyn på samma sätt som gäller för gode män och förvaltare. Den som endast är förordnad som vårdnadshavare utan att vara förordnad förmyndare står däremot inte under överförmyndarens tillsyn.

En särskilt förordnad vårdnadshavare som också är förordnad förmyndare har rätt till arvode enligt samma regler som för gode män och förvaltare för sin förvaltning av barnets tillgångar. Det är överförmyndaren som enligt 12 kap. 16 § FB beslutar om arvode för förordnade förmyndare. Det finns däremot inget lagstöd för att ge ersättning till en särskilt förordnad vårdnadshavare i dennes egenskap av vårdnadshavare. Ett undantag finns dock från denna regel. Om vårdnaden av ett barn har flyttats över till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare som barnet tidigare har varit familjehemsplacerat hos, får kommunen fortsätta att betala dessa vårdnadshavare skälig ersättning (6 kap. 11 § SoL).

Särskilt förordnad förmyndare

Det kan i vissa fall finnas skäl som talar för att någon annan än den särskilt förordnade vårdnadshavaren bör förordnas till förmyndare. Ett sådant skäl kan vara att den särskilt förordnade vårdnadshavaren inte anser sig ha tillräckliga kunskaper för att kunna förvalta barnets egendom eller att en jävssituation föreligger eller kan uppstå. Det kan också vara fråga om svårigheter i relationerna mellan ett barns föräldrar och en särskilt förordnad vårdnadshavare som gör att det behövs en särskilt förordnad förmyndare som självständigt kan företräda barnets rätt.

Till den särskilt förordnade förmyndarens uppgifter hör att sörja för det omyndiga barnets bästa genom att förvalta barnets tillgångar och se till att dessa används till dennes nytta. Förmyndaren ska också företräda den omyndige i angelägenheter som rör tillgångarna. Det är en självständig uppgift och förmyndaren bestämmer hur tillgångarna ska användas eller placeras. Ett barn som fyllt 16 år ska ges tillfälle att yttra sig över viktigare beslut.

En särskilt förordnad förmyndares förvaltning av barnets tillgångar står under överförmyndarens tillsyn på samma sätt som gäller för gode män och förvaltare.

En särskilt förordnad förmyndare har rätt till arvode enligt samma regler som gäller för gode män och förvaltare.

Medförmyndare

Om ett barns föräldrar inte ensam kan utöva förmynderskapet ska en medförmyndare förordnas (10 kap. 8 § FB).

Ett exempel på en sådan situation är om en förälder som är ensam förmyndare till ett barn med betydande tillgångar inte har tillräcklig kunskap för att utöva förvaltningen. I ett sådant fall ska medförmyndare förordnas.

Medförmyndarens förvaltning av barnets tillgångar ska redovisas till överförmyndaren. En medförmyndares förvaltning av barnets tillgångar står under överförmyndarens tillsyn på samma sätt som gäller för gode män och förvaltare.

En medförmyndare har rätt till arvode enligt samma regler som för gode män och förvaltare.

När ska socialnämnden anmäla till överförmyndaren?

Socialnämnden är skyldig att anmäla till överförmyndaren i de fall någon behöver god man eller förvaltare eller inte längre behöver förvaltare (5 kap. 3 § 1-2 Sof), när någon behöver eller inte längre behöver en god man eller förvaltare (15 § 6 LSS) samt när det behövs inskränkningar i föräldrars fria förvaltning av ett barns tillgångar (5 kap. 3 § 3 Sof).

Risk för missbruk av barns tillgångar - inskränkningar i föräldrars fria förvaltning

Socialnämnden kommer i sin verksamhet i kontakt med familjer där barn har eller kan komma att få egna tillgångar. Det kan röra sig om förväntad eller beviljad barnpension inklusive retroaktiva utbetalningar eller kapital från en försäkring efter en avliden förälder. Det kan även vara fråga om förväntat eller utbetalt skadestånd eller ett arv.

Socialnämnden kan ha sådan kännedom om föräldrarnas levnadsförhållanden att den vet att föräldrarna själva förbrukar barnets tillgångar eller att det finns skäl att misstänka att så kommer att ske. För att säkerställa att barnets tillgångar kommer att förvaltas på ett betryggande sätt och till barnets nytta har socialnämnden därför skyldighet att anmäla till överförmyndaren om det föreligger förhållanden, som talar för att en förälder inte kommer att förvalta sitt underåriga barns egendom på ett betryggande sätt.

Socialnämndens skyldighet gäller så snart nämnden bedömer att det föreligger sådana förhållanden. Det behöver t.ex. inte ha inträffat att föräldrar har använt barnets tillgångar till egen eller familjens konsumtion. Det räcker att det finns *skäl att misstänka* att föräldrar inte kommer att förvalta barnets tillgångar på ett betryggande sätt. Barnet behöver inte själv vara föremål för några insatser eller åtgärder från nämndens sida för att anmälningsskyldigheten ska gälla.

Skälen till att socialnämnden placerar underåriga i familjehem eller HVB enligt SoL eller LVU är i många fall att det finns allvarliga brister i hemförhållandena och i föräldrarnas omsorgsförmåga. Förhållandena kan vara desamma för barn och unga som får motsvarande insatser enligt LSS. Nämnden ska i sådana fall alltid att göra anmälan till överförmyndaren, som har att ta ställning till eventuella åtgärder. Det gäller även då den unges eget beteende anges som huvudorsak till placeringen. Anledningen till detta är det framkommit att då dessa barn blivit myndiga har de ibland tvingats konstatera att de tidigare fått tillgångar genom gåva eller arv men att dessa tillgångar inte längre finns i behåll. Misstankar kan då uppstå om att barnets förmyndare använt barnets tillgångar för exempelvis egen räkning.

Socialnämndens anmälningsskyldighet gäller oavsett om barnet har egna tillgångar eller inte. Detta för att överförmyndaren ska ha kännedom om förhållandena och snabbt kunna ingripa i ett senare skede, t.ex. om barnet får ett arv.

Tillfälligt godmanskap för underåriga

Överförmyndaren kan förordna god man för en underårig vid specifika tillfällen då föräldrar i egenskap av förmyndare inte kan företräda sitt barn. Det kan vara så att barnet tillfälligt inte har någon som kan företräda det, t.ex. vid en förälders sjukdom.

En annan situation är att föräldrar och barn är delägare i samma dödsbo eller att en rättshandling ska ske mellan föräldrar och barn, t.ex. en gåva från föräldrar till barn.

Däremot kan inte en god man förordnas i vårdnadshavares ställe utan endast i förmyndares ställe.

Godmanskap för ensamkommande barn

Beträffande handläggning av godmanskap för ensamkommande barn, se lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn samt SKL:s cirkulär 2005:58.

Litteraturhänvisning

Eva von Schéele, Ingemar Strandberg: ”Ensamkommande barns rätt”, Wolters Kluwer, 4 uppl. (2017).

Gösta Walin, Staffan Vängby: ”Föräldrabalken. Del I-II. , En kommentar” (Norstedts Juridik).

Myndighetens för familjerätt och föräldraskapsstöd allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny Vårdnadshavare, HSLF FS 2017:47.

Socialstyrelsens handbok Om barnet behöver ny vårdnadshavare (Socialstyrelsen, december 2006).

Blanketter

För att underlätta socialnämndens administration och för en rättssäker handläggning har utarbetats förslag till blanketter som kan användas vid anmälan till överförmyndaren respektive tingsrätten som bifogas här (bilagorna 2-5).

Blanketterna finns i såväl pappers- som elektronisk form.